

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versterking van het contact tussen de historischebeoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

Limburgse Geschiedschrijvers

II. CHRISTIAAN QUIX.

MET Christiaan Quix komen wij in het land van Heerlen, want hoewel hij geen Heerlenaar genoemd kan worden, stond en staat zijn geboortehuis vlak aan de gemeentegrens in de Koningsbeemd ¹⁾. Zijn familie was afkomstig uit Wijnandsrade, maar zijn grootvader Christiaan Quix of Quix ²⁾ vestigde zich te Hoensbroek. Een van diens zonen, Martin geheten en gehuwd met Anna Elisabeth Jongen, vestigde zich op de niet onbelangrijke hoeve Wijngaardshof in de Koningsbeemd, „achter” de tegenwoordige mijn O.N. III. Daar werd hem op 8 October 1773 een zoon geboren, die naar zijn grootvader Christiaan genoemd werd ³⁾. Toen deze Christiaan tien jaren oud was, stuurden zijn ouders hem naar Aken om daar zijn middelbare studies te maken, want de jongen had reeds zeer vroeg als zijn verlangen te kennen gegeven, dat hij priester wilde worden. De keuze van Aken kan bepaald zijn door het feit, dat de ouders van Christiaan goede bekenden waren van de Prior der Carmelieten aldaar, de Heerlenaar Willem Ritzerfeld. Misschien vinden wij hierin ook een verklaring voor zijn latere keuze, als hij zijn intrede doet bij de Carmelieten der Keulse provincie, waaronder ook Aken ressorteerde. Het „elementaire” onderwijs — wij weten niet aan welke school — duurde zes jaren en daarop volgden nog drie en een half jaar studie in het *Marianisches Lehrhaus*. Dit was niets anders dan het oude Jesuitengymnasium, dat na de opheffing van de orde (1773) wel van naam veranderd was, maar nog door dezelfde leraren geleid werd. Toen Christiaan op negentienjarige leeftijd zijn humaniora beëindigd had, besloot hij, zoals wij reeds zagen, Carmeliet te worden. Als hij echter gemeend heeft nu een leven van rustige studie en gebed te beginnen, dan heeft hij zich deerlijk vergist, want in werkelijkheid is het de meest onrustige periode van zijn leven geworden. Zijn novi-

ciaat maakte hij in Keulen; daarna trok de jonge monnik, die nu Broeder Ignatius heette, naar Aken om er de filosofie te beginnen. Maar in Aken waren intussen (het was reeds November 1793) de Franse legers verschenen en weer verdreven en het klooster was nog in de grootste wanorde. Nog voor er een jaar verstreken was, kwamen de Fransen weer terug. Quix trok nu naar Keulen en toen het ook daar niet meer veilig was, naar Frankfort. Doch ook hier kwamen de nieuwlichters de vrijheid brengen en hun druk werd zo zwaar, dat het de kloosters practisch onmogelijk was voort te bestaan. De Prior der Carmelieten liet dan ook in afwachting van betere tijden, degenen die nog familie hadden, daarheen terugkeren. Zo kwam het dat Quix in 1796 weer op de Wijngaardshof verscheen en daar een jaar bleef. Deze terugkeer betekende tevens het einde van zijn kloosterleven ⁴).

In het ouderlijk huis heeft Quix zijn studies voortgezet en daar er voorlopig van een herstel der kloosters geen sprake kon zijn, besloot hij zelf zijn weg te gaan en reeds op 4 Mei 1797 ontving hij te Münster in Westfalen het Diakonaat en op 8 October van hetzelfde jaar te Keulen de priesterwijding. Hij leefde nu practisch als wereldheer, en om zijn positie canoniek te regelen, vroeg en verkreeg hij van de toenmalige Nuntius in Duitsland verlof om buiten het klooster te leven. Dit verlof werd voor zes jaar verleend en er waren als voorwaarden aan verbonden, dat hij volgens zijn geloften zou leven en het Carmelietenhabijt zou blijven dragen. Hoe het na die zes jaren gegaan is, weten wij niet. Waarschijnlijk is Quix geheel van zijn geloften ontslagen en ook heeft hij het habijt in later jaren niet meer gedragen ⁵).

De jonge priester was nu 25 jaar en hij zou zelf in zijn onderhoud moeten voorzien. Hij zocht zijn weg in het onderwijs, eerst als privé-leraar op het kasteel te Raeren (bij Eupen), sinds 1802 als leider van een eigen *Elementarschule* te Aken, en na drie jaar als leraar aan de toen opgerichte *École sécondaire* (zoveel als een Gymnasium), aan welke school hij ook verbonden bleef, toen zij na de val van Napoleon werd omgezet in Pruisische geest. Hij doceerde er verschillende vakken waaronder geschiedenis en latijn, en bleef in betrekking tot het jaar 1822. Toen zag hij zich gedwongen ontslag te nemen wegens zijn toenemende hardhorigheid, die hem voor het onderwijs ongeschikt maakte. Enkele jaren later vinden wij hem weer korte tijd als leraar werkzaam, maar verder blijkt niet, dat hij tussen de jaren 1822 en '33 ergens een vaste betrekking had.

In deze jaren bleef Quix al zijn vrije tijd besteden aan zijn lievelingsstudies, onder welke de geschiedenis en speciaal de locale steeds meer op de voorgrond kwam. Het eerste resultaat daarvan verscheen in 1818 onder de titel *Aachen und dessen Umgebungen*. Wij proeven de romantiek als wij lezen, dat hij een exemplaar van dit werk liet aanbieden aan keizer Frans van Oostenrijk. Deze echter geheel in stijl blijvend, liet de schrijver zijn oprechte dank betuigen en als bewijs daarvan schonk hij hem een gouden snuifdoos, waarop het portret van de keizer gegraveerd was ⁶). Deze keizerlijke waardering kan echter niets ver-

anderen aan het feit, dat dit werk, dat een algemene geschiedenis van Aken moest heten, er volkomen naast was. Niemand heeft dit eerder ingezien dan de schrijver zelf. Het zou dan ook wel vijftien jaar duren voor er weer een historisch werk van zijn hand verscheen.

Maar Quix was ook een natuurliefhebber en een groot verzamelaar. Zijn werkkamer zag er evenzeer uit als een natuurhistorisch museum als wel als een archiefdépôt. Hij bezat een uitgebreide collectie mineralen en ook een groot aantal opgezette vogels. Deze vogels heeft hij later aan het Seminarie van Rolduc verkocht. Rolduc was toen echter nog Seminarie van Luik en toen het als zodanig naar Sint Truyen verhuisde, is de collectie meegegaan⁷⁾. In die jaren schreef Quix ook een soort handboek voor natuurlijke historie, daar het tot dan toe bij het onderwijs gevolgd systeem volgens hem onvoldoende was. Ook verschenen er verschillende banden met verhalen voor de jeugd. Dit zijn de enige werkjes die meer dan één uitgave beleefden. De schrijver, die overigens een droog en stug iemand was, schijnt in deze verhalen toch de juiste toon gevonden te hebben.

In 1833 werd Christiaan Quix benoemd tot Bibliothecaris in dienst van de stad Aken. Zijn eerste werk was nu het samenstellen van een catalogoog van de bibliotheek en daarbij moest hij het ook tot zijn taak rekenen de oorkonden van de stad te inventariseren, te classificeren en te bewaren. Na ruim een jaar was de catalogoog gereed en Quix kreeg een gratificatie van 50 Thaler. Erg veel waardering heeft deze catalogoog in wetenschappelijke kringen niet gevonden. Er werd zelfs ronduit verklaard, dat het beter of althans onverschillig geweest zou zijn, als het ding niet verschenen was. Men ziet hieruit reeds, dat waardering iets was, dat voor Quix niet weggelegd scheen. Bovendien had hij reeds een half jaar nadat hij zijn ambt aanvaard had, reden tot verdriet, omdat de regering hem ter verantwoording riep voor de vele, naar haar mening onnodige uitgaven ten behoeve van de bibliotheek. Hoe deze affaire afgelopen is, vermeldt de geschiedenis niet.

Toch zijn het deze jaren, van 1833 tot aan zijn dood in 1844, waarin Quix zijn voornaamste studies gepubliceerd heeft. De ervaring had hem geleerd, dat een algemene en samenvattende geschiedenis van het land van Aken en zijn omgeving nog niet geschreven kon worden, omdat daarvoor nog te weinig voorbereidend werk verricht was. Het was een eerste vereiste, dat vóór alles de geschiedenis van de verschillende heerlijkheden en instellingen zowel kerkelijke als wereldlijke bestudeerd zouden worden; nog dringender dat alle nog voorhanden en nog te achterhalen oorkonden en authentieke stukken verzameld, onderzocht en uitgegeven zouden worden. Als men aldus een waar inzicht in en overzicht van het verleden zou kunnen krijgen; zou daarna de synthese gemaakt kunnen worden. In deze zin begint dan ook Quix zijn studies te publiceren over het slot Rimbürg, de abdij Burtscheid, de verschillende kloosters in en om Aken. Om de waarde te verhogen gaf hij bij elke band als aanhangsel een serie oorkonden die op het behandelde onderwerp betrekking hadden.

Men zou wellicht verwachten, dat Quix door dit werk een algemene waardering in zijn woonstad zou vinden, doch niets is minder waar. De grote massa stond volkomen onverschillig tegenover zijn publicaties. Er waren er slechts weinigen, die zich voor zijn studie interesseerden en het kostte de schrijver dan ook steeds de grootste moeite een uitgever en het vereiste aantal intekenaars te vinden. Toch was het niet alleen burgerlijke onverschilligheid die Quix negeerde. Ondanks zijn goede bedoelingen en zijn oprechte ijver was de Oud-Carmeliet maar een selfmade man. Hij bezat niet de nodige kennis om bij oorkonden echt van onecht te scheiden; daarbij was hij altijd nogal apodictisch van toon; zijn stijl was niet fraai en hij beheerste het Duits niet voldoende; de uitgaven van zijn studies waren niet erg aantrekkelijk en gemeten naar de historische critiek ontbrak er nog veel aan. Ook was het karakter van de geschiedvorser niet vreemd aan het gebrek aan waardering. Zijn voorkomen was niet erg innemend en zijn liefde voor de waarheid gaf hem een zekere botheid en ruwheid waardoor hij zonder omwegen zijn mening uitte. Het is bijvoorbeeld gebeurd, dat hij eens kroonprins Friedrich Wilhelm van Pruisen bij diens bezoek aan Aken in het raadhuis moest rondleiden. Toen nu de prins een of andere opmerking maakte die niet ter zake deed, viel zijn begeleider hem in de rede met de woorden: „Da sind Königliche Hoheit aber auf dem Holzwege”. Toen de regering naar aanleiding van een belangrijk manuscript (de *Annales Rodenses?*) met hem onderhandelde en meer aandrang dan de man lief was, dreigde hij het „ding in het vuur te zullen gooien”, als ze hem niet met rust lieten.

Maar geen profeet is in zijn land geëerd en dat heeft Quix wel op een heel harde wijze moeten ervaren. Des te meer moet het hem hebben bemoedigd, dat verscheiden grote mannen der Duitse geschiedvorsing hem hun waardering geschonken en zelfs zijn medewerking gevraagd hebben. Onder hem vinden wij de archivaris Lacomblet te Düsseldorf, bekend om zijn vierdelig *Urkundenbuch*; J. F. Böhmer te Frankfurt en G. Pertz, de geestelijke vader van de *Monumenta Germaniae*⁸⁾. Ook vond hij grote erkenning bij zijn bisschop Spiegel zum Desenberg te Keulen. Deze heeft hem telkens weer geschreven, om hem te bedanken voor de presentemplaren, welke Quix hem trouw toestuurde. Ook liet de bisschop zich regelmatig op de hoogte houden over het welzijn van de Akense vorser. Quix heeft echter steeds bedankt voor het aanbod van een benoeming in de zielzorg. Hoe armoedig zijn leven ook was, hoe groot de ontgoochelingen dikwijls ook waren, hij bleef zijn geschiedkundige studies trouw en daarmee heeft hij zijn ware liefde voor de wetenschap getoond. Zijn laatste levensjaren sleet hij steeds meer teruggetrokken in zijn huis, temidden van zijn echte vrienden, de boeken. Een laatste bittere desillusie was het voor hem, toen de regering in 1843 de subsidie weigerde, die hem al in het vooruitzicht was gesteld voor zijn nieuwe uitgave van de geschiedenis van Aken. Twee banden waren reeds verschenen in de jaren 1840 en '41. Voor de derde had de schrijver echter geen geld meer en door deze weigering moest zij blijven liggen; zij

is nooit meer in druk verschenen. Dit was 'n zware slag voor de rusteloze zoeker, die bovendien lichamelijk steeds meer achteruitging. Temidden van zijn pogingen toch nog op een of andere wijze zijn geschiedenis van Aken te kunnen uitgeven, stierf hij na een korte ziekte op 13 Januari 1844. Drie dagen later werd hij door de geestelijkheid van St. Jakob ten grave gedragen. Het gedeelte van het kerkhof, waar hij begraven werd, is sindsdien reeds meermalen opnieuw gebruikt, zodat thans geen spoor meer van zijn laatste rustplaats te vinden is; de plaats kan men zelfs niet meer aanwijzen.

Als wij nu willen nagaan welke wel de verdiensten zijn van Christiaan Quix voor de geschiedvorsing, dan moeten wij er twee vermelden. Hij is de eerste geweest die serieus getracht heeft de principen der historische critiek op de Akense geschiedschrijving toe te passen. Telkens komt hij daar in zijn inleidingen op terug. Daarom ook weigerde hij de oude stadskronieken van Beeck, Noppius en vooral van Meyer (eind achttiende eeuw) voort te zetten. Juist de laatstgenoemde schreef meer geschiedenis in het dichterlijke en romantische genre en dat was de Akenaren blijkbaar wel aangenaam. Maar critische bestudering van liefgeworden legenden kon in hun ogen geen genade vinden en dus evenmin de man die ze bedreef. Het fiere bewustzijn van het verleden was tengevolge van de steeds wisselende politieke toestanden sterk verflauwd en de romantiek deed de rest. Dit alles heeft Quix echter niet belet op de door hem als juist bevonden weg door te gaan en zo verschenen er in ongeveer twee decennia tijds een twintigtal monographieën. Na zijn dood hebben de Akenaren zijn verdiensten beter gewaardeerd. Thans erkent men hem als de vader van de moderne Akense geschiedvorsing en zo kon het gebeuren dat verleden jaar een groep Akense historieminnaars een bezoek aan Hoensbroek bracht, onder andere ook om het geboortehuis van hun voortrekker te bezoeken en zijn nagedachtenis te eren.

De tweede en grootste verdienste van de onvermoeide verzamelaar is, dat hij zoveel oorkonden van de ondergang gered heeft. Juist in de stormachtige jaren van de Franse tijd is er zo ontzettend veel waardevol historisch materiaal verloren gegaan. Het is dan niet moeilijk te erkennen, dat Quix goed werk deed alles wat hij vond te bewaren. Zijn erfenis telde niet minder dan 156 nummers in-folio, copieën en authentieken van oorkonden, koopacten en necrologia, 52 nummers in-quarto en 3 in-octavo.

Alvorens nu enkele werken van Quix te vermelden, die voor onze streken van belang zijn, moeten wij even onze aandacht wijden aan een speciale kwestie en wel die van de *Annales Rodenses*, de Annalen van Rolduc⁹⁾. Wij weten dat Quix goede relaties onderhield met de oud-kanunnik van Rolduc S. P. Ernst over wie wij in onze eerste schets gesproken hebben. Quix achtte hem zeer hoog en beschouwde hem zelfs min of meer als zijn voorbeeld en leermeester¹⁰⁾. Bij de dood van deze pastoor van Afden heeft hij diens lijkrede geschreven¹¹⁾. Ook heeft hij er toe bijgedragen, dat de litteraire erfenis van Ernst gered werd voor pla-

giaat¹²⁾). Nu vinden we na de dood van Ernst het manuscript van de *Annales* dat zo vele eeuwen trouw in Rolduc bewaard was eensklaps in handen van Quix. Hoe is hij er aan gekomen? Het kan wel niet anders dan dat hij het van Ernst ter inzage heeft gekregen, zoals Ernst wel meer zijn werken aan Quix ter inzage gegeven heeft. Maar dan ook slechts ter inzage, want het zal toch wel niet de bedoeling van Ernst geweest zijn, het kostbare handschrift zomaar weg te schenken en van Rolduc te vervreemden. Hoe het ook zij, Quix heeft de grote waarde der *Annalen* ingezien en er over gedacht ze uit te geven¹³⁾. Het is hem niet meer gegeven geweest, maar de aandacht der geleerden was toch op de *Annalen* gevestigd. Na de dood van Quix ging zijn hele erfenis over op zijn neef Hubert Quix te Vetschau bij Aken. Deze had geen interesse voor de papieren en liet ze daarom taxeren, met de bedoeling ze te verkopen. De toenmalige directeur Peters van Rolduc deed een bod van 50 Thaler voor de *Annalen* alleen, doch de erfgenaam vond dit veel te weinig. Rolduc en evenmin de stad Aken hebben er toe kunnen besluiten meer te bieden en zodoende is uiteindelijk de hele collectie verkocht aan de koninklijke bibliotheek van Berlijn. Daarmee waren de *Annalen* voor goed voor Rolduc verloren. In hoeverre is Quix hier schuldig aan? Het valt moeilijk te zeggen. Wel wil het ons voorkomen, dat hij de *Annalen* min of meer als zijn eigendom beschouwd heeft of althans te weinig heeft laten weten, dat ze hem niet toebehoorden. Na de dood van Ernst (1817) viel niemand hem meer lastig. De omstandigheid dat het seminarie van Rolduc, waarvoor het manuscript bestemd was, met zo veel moeite en pas na de Belgische opstand tot stand kwam en tien jaar later weer naar Sint Truyen verhuizen moest (het was immers het seminarie van het bisdom Luik) heeft het zijne er toe bijgedragen, dat men niet genoeg aandacht voor de *Annalen* had en Quix ze rustig kon „bewaren”.

Wij mogen echter niet nalaten er bij te voegen, dat na de Tweede Wereldoorlog het manuscript van Berlijn naar het Rijksarchief te Maastricht verhuisd is. Het is dus weer in Limburg. Ware het indertijd met de andere archivalia van Rolduc naar Sint Truyen verhuisd, dan was het wellicht niet zo gemakkelijk weer in ons midden teruggekeerd!

Talloos zijn de artikelen en bijdragen welke Quix geleverd heeft voor een aantal Rijnlandse tijdschriften. Het is niet doenlijk er een opsomming van te geven. Vaak waren het maar kleine schetsen of gelegenheids-geschriften. Van meer belang zijn zijn afzonderlijke studies¹⁴⁾. Wij zullen hier slechts enkelen noemen, welke voor Zuid Limburg direct van belang zijn, al moeten wij er aanstonds aan toevoegen, dat er in de niet genoemde ook vaak kortere of langere berichten over Limburgse plaatsen of instellingen te vinden zijn. In die dagen was het nu eenmaal de mode, naast de eigenlijke stof ook allerlei bijkomstigheden ter sprake te brengen. In 1834 verscheen de *Geschichte der ehemaligen Reichsabtei Burtscheid usw.*, belangrijk voor de geschiedenis van het land van Vaals, speciaal de parochie Vijlen, die aan Burtscheid behoorde. Het jaar daarna ver-

scheen *Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburg* waarin veel te vinden is over Eijgelshoven en Ubach over Worms. In de *Historisch-topografische Beschreibung des Kreises Eupen* (Aken 1837) vindt men een aanhangsel over de dorpen Mesch en Oost bij Eijdsden, alsmede over Gulpen en Margraten. In 1842 verscheen *Die Reichsgrafen von Schaesberg usw* waarin veel over de familie van die naam en over Strijthagen en Schaesberg. Tenslotte kan men in *Das ehemalige Spital zum hl Jakob usw* (Aken 1842), nog iets vinden over het Sepilchrijnenklooster van Hoogcruts onder Slenaken.

Als men de lange titels der werken beziet en de gevarieerde stof die er in behandeld is, kan men zijn instemming betuigen met de onbekende dichter, welke Slanghen aan het einde van zijn levensschets citeert :

Quix rette vor Vergessenheit
 Noch vieles aus der Nacht der Zeit,
 Ihm dankt die Muse manche Kunde
 Drum leb' auch Er im Dichtermunde.

fr. C. DAMEN O.S.B.

- 1) Het leven van Christiaan Quix is, voor zover de nog beschikbare gegevens dit toestonden, uitvoerig beschreven door Dr C. Wacker, *Christian Quix, sein Leben und Werke*, in *Aus Aachens Vorzeit*, jg. IV (1891), p. 41—80 en 89—125. Deze biographie, die ook apart verschenen is (Aken 1891), zullen wij als leidraad volgen. Een korte Nederlandse schets vindt men bij Eg. Slanghen, *Het Markgraafschap Hoensbroeck*, Maastricht 1859, p. 131—134. Verder verdient de aandacht het artikel van Dr W. G. Gierlichs, *De Akensche geschiedschrijver Christiaan Quix en de oudste Annales Rodenses*, in *Rolducus Jaarboek*, XVI (1936), p. 102—110.
- 2) Voor deze verwisseling zie Quix zelf in zijn werk *Sankt Leonard usw* (Aken 1842), p. 32.
- 3) Aldus Wacker; volgens Slanghen werd hij op 3 Oct. geboren.
- 4) Diarium van het klooster van Frankfort : „*F. Ignatius* (dat is Quix) *cum licentia a R. P. Priore ob causas rationabiles concessa, pergit ad suos*”, Wacker, p. 49.
- 5) Dit blijkt uit het portret dat nog voorhanden is, en is afgedrukt in *Rolducus Jaarboek XVI*, naast p. 104.
- 6) Slanghen a.w. p. 132.
- 7) Wacker, p. 106; Gierlichs, p. 104, noot 3.
- 8) Nog anderen worden vermeld door Wacker, p. 99 en volgende.
- 9) Zie behalve het artikel van Dr Gierlichs ook dat van Mgr Dr P. J. van Gils, *Eenige opmerkingen over de oudste Annales Rodenses. Publications etc.* t XLVIII (1912), speciaal p. 331 en volgende.
- 10) Wacker, p. 99; Gierlichs, p. 104.
- 11) Slanghen, p. 132.
- 12) *Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburg usw* (Aken 1835), p. 83 en volgende. Zie verder ons vorig artikel, over S. P. Ernst.
- 13) Zie hiervoor Gierlichs. We moeten bedenken, dat de Annalen nog niet in druk verschenen waren. De editie in de *Histoire du Limbourg* van Ernst is pas in 1852, dus acht jaar na de dood van Quix verschenen.
- 14) Wacker, p. 118; ook Slanghen geeft deze lijst, p. 133. De lijst der losse artikelen vindt men bij Wacker, p. 123 en volgende.

kasteel hoensbroek

VLAK bij het in de Middeleeuwen gebouwde vestingkasteel Hoensbroek lagen in de Romeinse tijd villae van Romeinen, die bij de Schurenberg als heerboeren leefden. Met de brokstukken van Romeinse bouwwerken werden in Zuid-Limburg de fundamenten gelegd van tal van kastelen.

Ook de fundamenten en het bouwsel van de put van het Gebrook Hoes, zoals de oude bewoners van Hoensbroek nog hun kasteel noemen, doen vermoeden dat te midden van moerassen omstreeks het jaar 1000 reeds een primitieve sterkte moet zijn gebouwd kort bij de Caumerbeek. Het is een algemeen verschijnsel, dat de Romeinen hun sterke bouwwerken tegen een Zuidelijke helling op een hoogte bouwden, en in de Middeleeuwen in dit zelfde agrarisch milieu de woonruimte voor de heer in een laagte werd opgetrokken, waar men minder last ondervond van de wind en een eventuele vijand makkelijker op een afstand kon worden gehouden.

Het geslacht Hoen komt al zeer vroeg in de Limburgse geschiedenis voor, o.a. te Maastricht en Voerendaal. In de strijd tussen Rijnlandse potentatjes en de Hertogen van Brabant over de heerschappij over de belangrijke oud-Romeinse weg tussen Maastricht en Keulen, die rond 1300 onderdeel werd van de route voor de handel tussen Vlaanderen en de Rijnstreken, kozen de Heren Hoen steeds partij voor Brabant. De vijanden van Brabant lieten de partijgangers van Brabant natuurlijk niet met rust en het was een Brabants belang dat de voorposten van het Westen in hun Oostelijke belangensfeer zo sterk mogelijk waren en trouw bleven, ondanks de harde klappen die zij hadden te incasseren. In : Geschiedenis van Hoensbroek en omgeving, door H. A. Beaujean, is dit uitvoeriger beschreven. *)

Zo kreeg Herman Hoen van de Hertog van Brabant verlof een veilige schuilplaats te bouwen te midden van de ontoegankelijke broeklanden. Zeer oude fundamenten in het tegenwoordige kasteel Hoensbroek doen vermoeden, dat daartoe in 1360 begonnen werd op de fundamenten van een ouder bouwwerk. Het van 1360 tot 1368 gebouwde kasteel bestond hoofdzakelijk uit een donjon of vestingtoren, thans nog in goede staat, n.l. de ronde toren, thans met kapdak, doch vermoedelijk oorspronkelijk met platdak en kantelen en tinnen, waar de plaats was voor de verdedigingsmiddelen. In de zomer werden de stenen ter plaatse gevormd, in de winter in veldovens gebakken en de volgende zomer werkte een deel der horigen bij het bakken der stenen en de rest metselde; de acht ringen in het voegwerk van de ronde toren zouden deze bouwwijze bevestigen. De muren van deze toren zijn tien voet of ongeveer drie en een halve meter dik, terwijl de middellijn van deze vestingtoren drie en

*) Uitgeverij Winants, Heerlen.

dertig voet is, bij een hoogte van negen en tachtig voet in het metselwerk. De toren is opgetrokken in vijf verdiepingen. In deze dikke muur is een wenteltrap uitgebouwd, zo smal dat men slechts man voor man in gebogen houding omhoog kan klimmen. In tijd van nood kon zodoende een kleine bezetting nog zeer lang weerstand bieden aan een overmachtige vijand, die na harde strijd over de drie slotgrachten met ophaalbruggen was gedrongen. Deze brandvrije toren was alleen door uithongering te nemen. Er was plaats in de kelderruimten voor 200 man bezetting; een welput verschaft drinkwater, zodat men in uiterste nood niet was aangewezen op het drinkwater der slotgrachten, dat immers door de belegeraar vergiftigd kon worden. Gevangen genomen personen werden opgeborgen in de griezelige gevangenissen. Als de gids U bij een rondgang hier taferelen schetst, gaat een rilling door het lichaam. Van een inname van dit tussen 1360 en 1368 gebouwde kasteel is in de geschiedenis niets bekend. De Heren zu Broek stonden in Brabant hoog aangeschreven en in 1388 werd hun gebied verheven tot een aparte Heerlijkheid, los van het oude domein-leengebied Heerlen. Door het bekleden van voornamen bestuursposten, vele relaties, huwelijken, erfenissen, werd de familie Hoen een der machtigste van Zuid-Limburg, economisch in staat haar vestingkasteel in 1643 te moderniseren tot het complex, zoals wij dat nu nog kennen : de schoonste burcht tussen Maaas en Rijn.

H. A. BEAUJEAN.

IETS OVER DE VERHOUDING

van de
provincie Limburg
tot het
hertogdom Limburg

IN verband met het voorstel van Gedeputeerde Staten van Limburg om over te gaan tot het vaststellen van een provinciale vlag, is de vraag gerezen : Wat heeft onze provincie met het vroegere hertogdom uit te staan? Wie alleen de kaart bekijkt, zal zeggen : weinig of niets. Inderdaad lag het grondgebied van het hertogdom helemaal buiten onze provincie, maar het bestuur over het grootste deel van Zuid-Limburg was zo nauw met dat van het hertogdom verbonden, dat dit gebied ook met de naam Limburg werd aangeduid. Zo werd het deel van het Land van Valkenburg en dat van 's Hertogenrade, dat aan de Republiek der Verenigde Nederlanden behoorde en dat helemaal buiten het territorium van het hertogdom lag, aangeduid als Staats Limburg. De naam Limburg voor een deel van onze provincie was dus niet onbekend. Het geheel kreeg de naam in 1815.

Vóór 1795 vormde het grondgebied van onze provincie een mozaïek van min of meer zelfstandige staatjes. Bij de vestiging van het Franse gezag werden deze staatjes weggevaagd en grotendeels verenigd tot het departement van de Neder-Maas.

Toen na de val van Napoleon België werd verenigd met het Koninkrijk der Nederlanden, moest het grondgebied van de nieuwe staat in bestuurlijke eenheden ingedeeld worden. De daarmee belaste grondwetscommissie stelde voor de territoriale indeling in departementen te behouden, zoals die onder 't Franse bewind geweest was. Deze kregen wel de namen der vroegere gewesten. Het departement van de Neder-Maas werd met het deel van het departement van de Roer, dat overeenkomstig de besluiten van het Wener Congres bij het Koninkrijk der Nederlanden gevoegd was, tot een provincie verenigd, die het grondgebied van het tegenwoordig Belgisch en Nederlands Limburg omvatte. Een moeilijkheid bood de naam van deze provincie. Misschien was „Maasgouw” een geschikte naam geweest. Ofschoon de naam „Opper-Gelder” geopperd werd, besloot de grondwetscommissie de provincie „Maastricht” te noemen, naar de hoofdstad ervan. Maar toen de lijst van namen der provinciën aan Koning Willem I werd voorgelegd, maakte deze, die aan de 17 gewesten van Karel V dacht, er de aantekening bij, dat Limburg in de rij der gewesten ontbrak en dat hij deze naam wenste voor de nieuwe provincie. Daarmee ging de commissie akkoord. De provincie Limburg was geboren.

De naam Limburg reikte nu bijna een honderd kilometer verder noordwaarts, maar hij bleef toch nog vastzitten aan de oude basis van Staats- en Oostenrijks Limburg.

Het is een klinkende naam, die ons-gewest daarmee gekregen heeft. Een naam met een grootse faam, die in de geschiedenis terugreikt tot omstreeks het jaar 1000. Toen na de verwarring, die onder de laatste Karolingers in onze streken heerste, er weer enige rust intrad, had zich in 't gebied van de Vesdre, bij Verviers, 'n gravengeslacht gevestigd, dat zich naar 'n burcht op 'n steile heuvelrand aan de Vesdre gebouwd, Limburg noemde. Hoewel hun gebied slechts een geringe omvang had, speelden de Heren van Limburg een voorname rol in het gebeuren van hun tijd. Ze onderhielden nauwe betrekkingen met de Duitse keizers, wier zijde zij kozen in de Investituurstrijd en met wie ze ter Kruisvaart trokken. Een hunner, Hendrik II, werd na de dood van de bekende Godfried van Bouillon door Keizer Hendrik IV zelfs tot hertog van Neder-Lotharingen aangesteld en daarmee behoorde hij tot de voornaamste heren van het Heilige Roomse Rijk. Ook kreeg hij daardoor het recht de kleuren van dat rijk te voeren, nl. *wit* en *rood*, die steeds de *kleuren van Limburg* gebleven zijn. De zoon van Keizer Hendrik IV droeg naderhand de hertogelijke waardigheid op aan de graaf van Leuven. Maar daarin berustten de Heren van Limburg niet en in 1155 werd hun het recht toegekend zich hertog te noemen.

Het was door de titel van hertogdom, dat Limburg nummer twee was in de rij der 17 gewesten van Karel V, waar het volgde op Brabant.

Ook in de grondwet van 1815 staat Limburg vooraan : het volgt als nummer drie op Zuid-Brabant en Noord-Brabant.

In 1151 vestigde de hertog van Limburg zijn gezag binnen de tegenwoordige provincie. Door huwelijk kwam de heerlijkheid 's Hertogenrade, waartoe Kerkrade, Simpelveld, Bocholtz, Vaals, Gulpen en Margraten behoorden, aan Hertog Hendrik II. Hij en zijn opvolgers zijn te Rolduc begraven. De grafombe van Walram II bevindt zich nog in de crypte van Rolduc.

De geschiedenis van Limburg als zelfstandige staat eindigt in 1288. Door de slag bij Woeringen kwam Limburg aan de hertog van Brabant. Sedertdien vormde het met dit gewest een personele unie en werd het vanuit Brussel bestuurd. Met Limburg was ook 's Hertogenrade aan Brabant gekomen, dat reeds sedert 1237 het graafschap Daelhem bezat, waartoe behoorden Mheer, Noorbeek, Cadier en Oost. In 1378 kwam ook het Land van Valkenburg, waartoe het grootste deel van Zuid-Limburg behoorde, aan Brabant.

Deze drie staatjes, 's Hertogenrade, Valkenburg en Daelhem, de Landen van Overmaze genoemd, omdat ze vanuit Brussel gezien aan de overkant van de Maas liggen, werden in 1396 met Limburg tot een bestuurlijk geheel verenigd, doch zó dat ieder zijn oude bestuursinstellingen en rechten behield. Voor de hertog vormden ze een geheel. Hij verbond ze onafscheidelijk met Brabant door de Joyeuse Entrée — het grote charter van Brabant — geldig te verklaren voor Limburg en de Landen van Overmaze. Daardoor kregen de inwoners der laatstgenoemde landen het recht zowel in het ene als in het andere gebied ambten te mogen bekleden. Ze kregen dus dezelfde nationaliteit.

In 1415 werd de Unie tussen Brabant enerzijds en de vier Landen van Overmaze anderzijds door Jan IV bevestigd en dit geschiedde eveneens door zijn opvolgers.

Limburg en de Landen van Overmaze vormden sedertdien een federatie met de zetel van 't bestuur in *Limburg*. Ten opzichte van de overige gewesten werden ze als een geheel beschouwd. Bij alle gelegenheden worden Limburg en de Landen van Overmaze in een adem genoemd. Op vergaderingen van de Staten Generaal, bij de inhuldiging van een nieuwe vorst, verschijnen hun afgevaardigden steeds als één corps. Ook brengen ze steeds gezamenlijk hun wensen en bezwaren over bestuursmaatregelen naar voren. De voornaamste van deze maatregelen was wel het uitschrijven van belastingen, de beden. Het aandeel voor Limburg en de Landen van Overmaze werd voor de vier landen samen bepaald en verder onderling omgeslagen. In verband hiermee hadden ze een algemene landsontvanger. Daarenboven stonden ze onder een gouverneur : de gouverneur van Limburg. Deze had tevens het bestuur over de drie overige landen. Verder hadden ze hetzelfde hof van beroep : het hof van Brabant, voor alle zaken van justitie, politie en gratie. Ze stonden onder hetzelfde financiële toezicht van de Rekenkamer van Brabant en sedert 1662 hadden ze een gezamenlijke Kamer van Domeinen en Tollen met zetel te Herve.

Elk der vier landen had zijn eigen ambtenaren en eigen bestuurscollege in de Statenvergadering. De Staten der vier Landen vergaderden echter regelmatig samen, meestal in Limburg, waar ze door de gouverneur werden samengeroepen. Soms echter werden de vergaderingen elders gehouden. Zo vond in 1473 een gezamenlijke vergadering der standen van de vier landen te Gulpen plaats ¹⁾. In het tijdsverloop van acht jaren (1588—1594) deed de schout van Heerle 33 reizen naar Limburg om de vergadering der Staten aldaar bij te wonen en andere bestuurszaken te bespreken.

Er bestond dus werkelijk een nauwe band tussen de Landen van Overmaze en Limburg, dat als zetel van de gouverneur 't bestuurscentrum was. Ze vormden een federatie, die paste in de tijd. Dat deze niet uitgroeide tot een staatkundige eenheid vond zijn oorzaak in 't feit, dat elk deel gehecht was aan de van oudsher bestaande bestuursvorm, die hun de oude rechten waarborgde. Gelijkshakeling vond allerwegen verzet, getuige de opstand der Nederlandse gewesten tegen de centralisatiepogingen van Filips II. Een federatie was het enige wat redelijkerwijze te aanvaarden viel. Een voorbeeld hiervan vormt de Republiek der Verenigde Nederlanden. Zo stond West-Friesland vrij zelfstandig tegenover de rest van Holland, terwijl Gelderland uit vier kwartieren bestond, die ieder een aparte vertegenwoordiging in de Staten hadden. Wel werden herhaaldelijk pogingen ondernomen om de vier afzonderlijke statenvergaderingen tot een geheel te verenigen. Dit gebeurde tenslotte in 1778. DOOR EEN ORDONNANTIE VAN 29 JAN. VAN DAT JAAR WERDEN DE AFZONDERLIJKE STATEN DER VIER LANDEN VERENIGD TOT EEN LICHAAM, waarin o.a. zitting hadden de abt van Rolduc en twee afgevaardigden voor de derde stand van ieder der Landen 's Hertogenrade, Valkenburg en Daalhem. Daarmee waren de Landen van Overmaze definitief ingelijfd in 't hertogdom Limburg. Dit laatste strekt zich dus uit over een groot deel van Zuid-Limburg.

De Landen van Overmaze zijn dus wel nauw met het hertogdom Limburg verbonden geweest, al hebben ze slechts korte tijd er officieel een deel van uitgemaakt. Dit erkent ook Fruin ²⁾, waar hij schrijft : „Valkenberg en Daalhem waren in 1544 met 's Hertogenrade als Landen van Overmaze administratief bij Limburg gevoegd” — en eveneens Goossens ³⁾ die schrijft : „Vers le milieu du XVIe siècle la politique centralisatrice des premiers Habsbourgs les (le Limbourg et les Pays d'Outremeuse) unit dans une seule gouvernance ou province”. De Landen van Overmaze werden danook terecht als Limburg (Staats Limburg) aangeduid. Het was een gelukkige gedachte van Koning Willem I de naam Limburg, waarop thans ieder Limburger trots is, in ere te herstellen. Maar : Noblesse oblige. Dan moet Limburg ook de consequenties trekken en de kleuren van het oude hertogdom, wit-rood, in ere houden.

J. J. JONGEN.

1) *L. van Hommerich* : Korte verhandeling over de corporatieve staatsvorm in het hertogdom Limburg enz. (Leuven), 1937.

2) *R. Fruin* : Geschiedenis der Staatsinstellingen. Den Haag, 1901. Blz. 23.

3) *W. Goossens* : Etude sur les Etats de Limbourg etc. Leuven, 1910. Blz. 3.

UIT DE HISTORIE DER

oude huizen te heerlen

*Het huis in het kruis aan de Kruisstraat
te Heerlen*

IN Januari 1952 is het sedert lang onbewoonde en onbewoonbaar geworden gedeelte van het oude huis, gelegen op de oostelijke hoek van de Kruisstraat en de Coriovallumstraat, van gemeentewege gesloopt, terwijl het overige aan de Coriovallumstraat gelegen gedeelte in Juli 1952 is afgebroken.

Met dit pand is wederom een van de oudste Heerlense huizen verdwenen. Dit huis genoot geen bijzondere bekendheid en het heeft, voor zover kan worden nagegaan, in het verleden geen uitzonderlijke bestemming gehad. De meesten zullen zich dan ook dit huis nauwelijks meer kunnen voorstellen. Al behoeft men de verdwijning van dit bouwvallige huis — een sta-in-de-weg voor het moderne verkeer — niet te betreuren, toch menen wij, dat de geschiedenis van dit gebouw onze aandacht verdient. Einde van de vorige eeuw bestond het pand uit drie afzonderlijke woonhuizen. In vroeger tijd is dit pand één enkele woning geweest, die, zoals wij nader zullen zien, later is gesplitst.

Kruisstraat omstreeks 1908; links gedeelte van het huis Het Kruis.

Het huis heette in de volksmond IGGE KRUTS d.w.z. IN HET KRUIS. Aan de westelijke gevel van het huis bevond zich nog voor ettelijke jaren een uithangteken, bestaande uit een ijzeren kruis, dat aan een in de muur bevestigde staaf was opgehangen. Het was een grieks kruis met even lange armen, aan de uiteinden van een krulversiering voorzien. De doorsnede bedroeg ongeveer een meter. De eigenaar van het pand heeft het kruis omstreeks 1919 verwijderd.

Aan dit uithangteken heeft de Kruisstraat haar naam te danken. Einde van de vorige eeuw werd deze straat vanaf het kruispunt aan de Geleenstraat en de Geerstraat tot Oppen Linge (Op de Linde), nog aangeduid met de naam „Igge Kruts”. Dit is echter niet de oorspronkelijke naam van deze straat. In de volksmond was tot einde van de vorige eeuw steeds sprake van OPPEN WEËSJEL (OP DE WEEGSCHIED of WEEGSCHIED), waarmede niet alleen de Kruisstraat doch ook de buurt van het kruispunt van de beide grote romeinse wegen Aken—Tuddern en Tongeren—Keulen, die elkaar aan de WEEGSCHIED kruisten, werd bedoeld*).

Het aan de Coriovallumstraat gelegen gedeelte van het huis Het Kruis, waar de steen met inschrift is gevonden.

De buurt WEEGSCHIED omvatte de Kruisstraat, een gedeelte van de Geleenstraat, Geerstraat en de Doëtleëger (Valkenburgerweg). De Kruisstraat werd vroeger ook wel Akerweg genoemd, omdat deze weg, leidende naar DE BEK en verder naar AKEN, vóór de in later tijd aangelegde weg langs de Akerstraat, de hoofdverkeersweg naar deze stad was. Opgemerkt zij nog, dat de weg vanaf Igge Kruts naar Oppen Linge nog begin van deze eeuw bestond uit een diep ingesneden holle weg met

*) Uit de jongste opgravingen is gebleken, dat de grote romeinse weg Aken—Tuddern enkele tientallen meters oostelijk van de Kruisstraat heeft gelopen.

hoge bermen aan weerszijden. Deze weg was vrij vlak, doch ging bij het eerste huis van de buurt Oppen Linge over in een korte steile helling. Dit gedeelte van de Kruisstraat werd in de 17e eeuw aangeduid als „d'Akerstraat off het Pottegatsken genaempt" d.w.z. Putsteeg, benaming ontleend aan een aldaar aanwezige drinkwaterput, die nog begin van deze eeuw bestond (L.v.O. 254, blz. 1335).

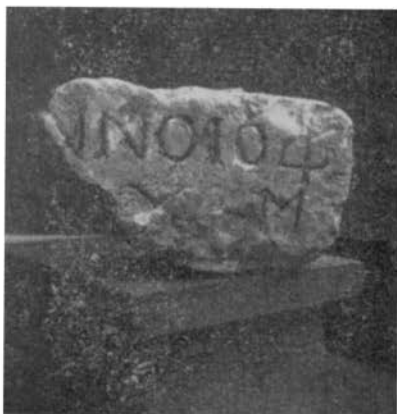
Het moet niet voor onwaarschijnlijk worden gehouden, dat de benaming WEGSCHEID, hetgeen wil zeggen „scheiding van wegen" met het kruispunt van de bovengenoemde oude romeinse wegen in verband staat.

De WEEGSCHEID was in de achttiende eeuw bekend als een rotte of wijk. Een van de in 1779 opgemaakte, in het gemeentearchief berustende, leggers draagt de naam van WEEGSCHEITSROTTE, terwijl het bevolkingsregister van 1796, waarvan zich een fotocopie in het gemeentearchief bevindt, evenals het bevolkingsregister afgesloten in 1862, een buurt genaamd WEEGSCHEITSROTTE kent.

Het oostelijke deel van de tegenwoordige Coriovallumstraat, waaraan het huis was gelegen, droeg voorheen de naam van TEMSGATS en leidde vanaf de Kruisstraat naar de tems of oude vestinggracht, ter plaatse, waar zich thans het Raadhuisplein bevindt. De Temsgats had toen echter geen verbinding met de OABEL (Akerstraat), doch boog bij de reeds gedeeltelijk gedempte tems af in noordelijke richting naar de Uilegats. Dit gedeelte van de tems was in 1890 nagenoeg volledig gedempt en kon daardoor als weg worden gebruikt.

Het huis IGGE KRUTS is van oude datum. Bij de afbraak van het aan de Coriovallumstraat gelegen gedeelte kwam ter hoogte van de begane grond op 18 Juli 1952 een met kalk bepleisterde Kunrader steen te voorschijn, waarin uitgebeiteld „ANNO 1643", benevens enkele letters, waarvan de „M" nog duidelijk leesbaar. Het huis moet dus gebouwd zijn in 1643. Uit de ligging van de steen kan tevens worden afgeleid, dat alleen de fundamenteën en de muren tot enkele decimeters boven de grond van mergelsteen waren gebouwd en het huis overigens uit vakwerk en lemen wanden was opgetrokken. Ook blijkt hieruit, dat de hoofdingang van het huis zich aan de Coriovallumstraat heeft bevonden.

De bouwer van het huis is, naar met zekerheid kan worden aangenomen, Thomas MOENEN, die ± 1620 huwde met Judith HUNTGENS alias CANISIUS, uit welk huwelijk vijf kinderen werden geboren, te weten :

Steen met inschrift.

Catharina gedoopt 10 Mei 1622
 Guilhelma „ 20 Juni 1624
 Joannes „ 17 Februari 1627
 Franciscus „ 2 Maart 1628
 Maria „ 1 December 1630
 Thomas MOENEN sloot ± 1637 een tweede huwelijk met Maria LEUFKENS.

Uit dit huwelijk werden 7 kinderen geboren, te weten :

Christina gedoopt 1638 (?)
 Ida „ 22 Juli 1639
 Gerardus „ 8 Augustus 1640
 Maria „ 4 Mei 1642
 Ida „ 16 Mei 1644
 Agnes „ 15 Juli 1646
 Gerardus „ 21 October 1648

Thomas MOENEN bouwde het huis dus tijdens zijn tweede huwelijk. Hij overleed 15 April 1656.

De zoon Joannes MOENEN, uit het eerste huwelijk, gedoopt 17 Februari 1627, huwde ± 1660 met Maria CLINGEN (weduwe MERCKELBACH). Uit dit huwelijk werd geboren Servatius MOENEN, gedoopt te Heerlen, 2 November 1663, die door erfenis in het bezit van een deel van het huis kwam.

Een op de verkoop van dit gedeelte betrekking hebbende akte luidt, als volgt :

Op huyden den tweeden Xber 1690 compareerde voor ons schoutet ende schepenen der Hooftbancke herle dese onderteekent hebbende Agnees MOENEN, weduwe wijlen Anthoin QUAEDTVLIEGE, geassisteert met haeren voorsoon Jan QUAEDTVLIEGH hem sterck maeckende voor sijne andere Broders ende Susters, dewelcke verclaerde ende bekende in den iaere 1686 al eer sij Compte noch was ingegaen het houwelijck met haeren tweeden man Bartholomeus HEUSSCHEN, seeckeren erff coop opgericht te hebben gehad, tusschen haer Compte voors. als coopere ende haren neeff Servacs MOENEN ter andere sijde, als vercoopere, over sijns MOENENS gedeelte in het hujs genaempt HET CRUIJTS, met den koolhoofft ende wejde daer achter gelegen uijtwijsens de Lootzedule daeraff sijnde gelijk t'selve op de WEECHSCHEIJDT in sijne reijnen ende paelen is gelegen, soo ist evenwel dat parthijen respe op heden hun naerders met tusschen spreekken van goede vrienden hebben verstaen ende geaccordeert, over den voorgemelte erffcoop in veugen dat de voorn. Agnees sal geven ende betaelen, eens sonder meer, de somme van 500 guld. maestrichter cours, met drij jaeren verlopen intresse, beloopende ter somme van 75 guld. cours voors., welcken verlopen interesse sij Compte belooft te betaelen inwendigh een maendt naer datodeses, ende dicwijl sij noch onvoorsien is om te kunnen voldoen de voorn. somme van 500 guldens, soo ist dat haers Compts. soon Jan QUAEDTVLIEGH voorn. tot securiteit van voorn. somme ende interesse van dijen specialick is stellende tot onderpandt seekere hunne wejde gelegen aen het gasthujs, op hem ende sijne mede broders ende susters door het overliden van sijnen vader saliger gedevolveert, groot ontrent vierdehalff sille, regenoet ter cenre Jan DOUVEN, ter ander de Beeck, een voorhoofft Sr. MOENEN voors. ende generalick alle hunne goederen en sal de voorn. Compte vrijstaen, ten allen tijden t'voors. capitael te redimeren ende aff te leggen, t'sij in ene somme ofte in mindere, doch niet onder de hondert gulden. (L. v. O. 2030 blz. 275) Servatius MOENEN schijnt van avontuurlijke aard te zijn geweest. Omtrent hem zijn de volgende bijzonderheden bekend uit een op 20 Maart

1684 ten overstaan van Notaris Johannes ROUMANS te Maastricht opgemaakt testament (Minuten van Notaris ROUMANS. Stuk No. 1283, Rijksarchief Maastricht).

Dit testament is vooral merkwaardig, omdat het een kijk geeft op de toenmalige familieverhoudingen, terwijl voorts daaruit blijkt, dat de MOONEN's tot een aanzienlijke en welgestelde Heerlense familie behoorden.

Het testament luidt, als volgt :

In den naame ons heeren Jesu Christi amen, sij condt ende kennelijck alles ende eenen ijgelijcken die dit tegenwoordige instrument van Testament sullen sien oft hoiren lesen, hoe dat voor mij nots. openbaer ondergescreven soo voor den souverainen rade van brabant als elders geadmitteert reesiderende binnen de stat van maastricht inde presentie van de geloefw. getuijgen hier onder genoempt is gecompareert op de 20 marty 1684 Servatius MOENEN alnog Jonckman, denwelcken verclaerende geresolveert te syn sich te begeven in militairen dienst onder het gebiet van sijne Cheurv. doorluchtige hoocheijt van Brandenbourg, staende alle uuijren op sijn vertreck om synen voors. dienst te gaan aanveerden, als volontair onder het regiment ende Lyfscompagnie van den heer generael major Brickuemaelt, doch overdenckende de broesheynt deser nature, de perijckelen des oirloghs, ende datter niet seekerder is als de doodt ende niet onseekerder als d'uuijre van dien, heeft daerom voor syn vertreck ende voor ende alleer hij uuijt deser wereldt soude comen te scheidyn, willen disponeren van syne tydelijcke goederen hem by godt Almachtigh op deser wereldt verleent, geestelyck beveelt hy Testateur syne onsteerffelycke ziele als wanneer die uuijt syn steerffelyck Lichaam sal comen te scheijden aen godt Almachtigh, maria syne gebenedyde moeder, ende alle godts lieve heyligen, ende syn Lichaam ter behoirlycker begraeffnisse naar synen staet, ende ter discretie van syne eerffgenamen hier onder te denomineren, ende comende tot sijne tydelijcke goederen soo laetende maakt hij Testateur aen syne halve suster Agnees MERCKELBACH alle syne pretenties off goederen hebbende in het Wuestenraedt onder de hooftbanck Clemmen, Item aen syne Oemes ende moijen respective hier onder te denomineren alle syne Leengoederen die hy tegenwoordigh is hebbende ende besittende, mitsgaders de hellichte van alsulcke pretentien als hy is hebbende ende pretenderende in de Landen van Valckenbourgh ende Overmaese partage onder het gebiet van Syne Conincklijcke majesteit van hispanien, te weten aan sijne voors. halve suster Agnes MERCKELBACH, item aan synen Oom Dionijs SENDEN, item aan synen oom Peter DOUSENBERGH getrouwt met syne moije (tante) Maria MOENEN, item Anthonis QUAEDTVLIEGH getrouwt met syne moije Agnes MOENEN, item aan de kinderen van Nicolaes SCHILS getrouwt met sijne moije Ida MOENEN, item Frans RHOYBROECK getrouwt met sijne moije Christina MOENEN, ende Geruijdt SENDEN weduwe wijlen Joes SCHILS, om onder de selve gesamentlijcke seven personen hooffsgewijse de voors. Leengoederen ende voormelde hellichte der selver pretentien Egalijck te deijlen ende te partageren, waer over metten ersten sullen worden verworven de nodighe octroijen voor soo veel aangaat de dispositie over de voornoemde Leengoederen. Latende sijne allodiale censale goederen benefens de andere hellichte synder pretentien hebbende ende pretenderende op het Landt van valckenborgh ende overmaese spaensche partage als oock alle syne meubele ende geryde goeders aan de gesamentlycke kinderen van synen voors. Oom Dionijs SENDEN alreede verweckt ende alnog te verwecken met sijne tegenwoirdighe huysvr. Judith OENSEL, nominerende ende instituerende de voors. gesamentlycke kinderen alreeds in den leven ende die uyt selve voors. houwelyck sullen geprocreert worden voor syne universele Eerffgenamen, om alle de voors. goederen ende pretentien immedielijck naer syns Testateurs afflivicheyt (overlijden) t'aenveerden, gelyck oock als dan ierst sullen worden geaanveerd de voors. legaten ende mits de voormelde pretentien op de Lande van Valckenborgh ende overmaese syn hercomende van wijlen synen heer oom Servaes VAN DEN HOVE in syn leven ontfanger van

Syne Coninkl. majest. van hispanien, soo wordt verstaen dat oock de hellichte der obligatien lasten ende sculden die tot laste van t steerffhuys van den voors. heer VAN DEN HOVE reets genomineert ende noch gevoirdert mochten worden sal gedraegen worden deur des Testateurs voors. Eerffgenamen ende d'ander hellichte deur syne voormelde seven legatarissen, op pene van privatie van dese hunne legaten, die in sulcken geval, soudén comen t accresseeren aan syne voors. gesamentlycke Eerffgenamen die alsdan gehouden sullen syn alle obligatien sculden ende lasten te betaalen, alleen latende oock tot behoef der maesbrugge deser stadt volgens recessen (grondwet van Maastricht) eenen pattacon eens bij desselffs Eerffg. naar syne dootd uijt te keeren, willende ende begeerende dat dit syn testament alleen naar syne afflivicheyt volkomen effect sal sorteren, als revocerende mits desen alle syne voorgaande Testamenten ende uijtersten wille soo hy eenighe mochte hier voorens opgericht ende gemaect hebben t sij als Testament Codicille, donatie inter vivos aut cause mortis, niettegenstaende eenighe solemniteijten van recht hier toe nodigh waren geomitteert, houdende alle de selve alhier voor ginsereert ende op dat des Testateurs tegenwoordige Testament des te beter soudén worden naargecomen soo ist dat denselven Testateur mits desen kiest ende nomineert tot syne Executeurs Testamentairs, d'heeren Licentiaaten Waltherus SOONS ontfangen des Landts van Valckenbourgh van syne Catholyque majt. ende dheer Johan EVERARDTS, versoeckende dat aan de selve sal gelieven dien last t aenveerden, om desselffs Testaments over all te doen plaatse grypen, ende volcomen effect sorteren, latende aen ijder des selver voor hun moeyten ende devoiren by de selve aan te wenden acht pattacons eens maakende seshien pattacons voor hun beyden, consenterende oock soo nodigh in realisatie deses voor alle hoven, heeren ende richteren competent, tot dien eynde alle thoenderen deses onwederopelyck constituerende. Aldus gedaen ende getesteert binnen Maestricht op dagh dato als boven ter presentie van Sr. Servaes MAENS borger ende coopman deser stadt ende Andries NIJPELS insgelijcken borger deser stadt beyden als getuijghen hier toe sonderlinge gebeden ende geroepen die dese originele benefens den Testateur ende my nots hebben onderteekent.

Op 14 September 1685 verklaarde Servaes MOONEN ten overstaan van Schout en Schepenen der Vrijheid en Hoofdbancke Heerle „van het Testament de dato 20 martij 1684 gepasseert, te renuntieren, hetselve dootd ende te nieten doende” (L.v.O. 2030 blz. 73).

Op 15 September 1865 verklaarde Servaes MOONEN, „volontair onder het Regiment Rueterije van den Heere Generaell Major BRIJCKMOUR, ten dienste van Sijne Chrfur. hochheijdt Brandeburch, te hebben geleend van den Erentfesten Petrus DAUTZENBERGH × de Eerb. Maria MOONEN, de som van 100 specie patt. sulx tot betaeling van sijne monture, soo de Heere capitein lieut. HAYEN-DAELL voor hem verschooden hadde”. Voorts verklaart hij, dat „sijne ohm Dijonis SENDEN den 20 Martij 1684 uijt handen Sr. Jan LEUFKENS tot sijns behoef het opgenoemen eene somme van 110 pattacons” en dat hij heden „van voorn. DAUTZENBERGH vier ende eenen halven pattacons had ontfangen, te saemen 214½ pattacons”. Hij stelde „bij forme van beleeninge den voors. DAUTZENBERGH in handen, erstlich eene weijde gelegen tegens over Dautzenberghs huijs genoomt den gheer en een stuck ackerlandts geleghen op den meulenbergh, voor den tijt van ses jaren”. Voorts „verobligeerde hij specialijck de erfgoederen comende uijften hoofde van sijns groetvaeder ende groetmoeder Thomas MOONEN ende Maria LEUFKENS, alrede op hem gedevolveert”. (L.v.O. 2030 blz. 74)

Naderhand is Servaes MOONEN teruggekomen op zijn verklaring van 14 September 1685 betrekkelijk de nietigverklaring van zijn testament van 20 Maart 1684. Op 22 Maart 1687 althans verklaarde hij het volgende :

Op huijden den 22 martij 1687 is voor ons Leonard CARTIER, Nicolaes HOKELS ende W. VAN DER ROER, schepenen van justitie der Hooft Bancke Herle in eijgene persooene gecompareert Sr. Servatius MOONEN in actuelen dienst van Zijne hochheijdt den Hertogh van Brandenborgh onder de companie van Heere Ritmr. HEYENDAEL den welcken heeft verclaert bij forme van codicille testamente ende sijne uyttersten wille, dat het well waer is dat hij Testateur op den vierthienden 7bris 1685 voor Justitiers der Voors. Hooft Bancke van Herlen ge-vevoceet (herroepen) hadde alsulcken sijnen Testamente oft uijttersten willen als hij op den 20 martij 1684 binnen Maestricht gemaect hadde voor den nots. ROUMANS en getuygen daerinne genomineert, maer dat hij Compt. sulx doen-maels gedaen heeft door eene groote praecipitantie, misleijdinghe ende haestigheijt verclaerende ende begerende daerin den voors. Compt, dat op den voors. revocatië gheen regard en sal worden genoomen, noch dat ijemande mette selve-hem en sal kunnen ofte moegen bedienen, maer ter contrarie dat sijn voors. testament en dispositie van den 20 martij 1684 volcoomen effect sall sorteeren naer sijnen doot ten behoeve der Erfgen. ende legatarissen daerinne vervath verclaerende tot dijen deselve sijne dispositie, van den voors. 20 meert 1684 mits deesen over alle te renoveren ende te confirmeeren behoudelyck alleenlijck dat hij Testateur noch voor uijt laet ende legateert sijn Huijs genoemt het manhuijs gelegen binnen Herlen, met die twee coelhoeffkens, aen Dijonijs SENDEN outsten soon van synen Oom Denijs SENDEN, onder de octroij daer over bij hem te verwerven. Verclaeren-de dese te wesen uijtterste wille, ende dispositie die hij wildt ende begeert effect sall sorteren t'sij bij weghe van testamente codicille ofte andersints. (L.v.O. 2030 blz. 134)

Omstreeks 1689 is Servaes MOONEN wegens in krijgsveldt opgelopen verwondingen behandeld door den chirurgijn FRANSEN, hetgeen blijkt uit de volgende (20 April van genoemd jaar opgemaakte) akte.

Op huyden den twintigsten Aprilis 1689 compareerde voor ons Nicolaes HOKELS en Iacobus BOGERMANS Scheepenen der hooftbancke Heerlen in absentie van den heere schoutet, den eerefesten, en manhaften Sr. Servaes MOENEN, wacht-meester ten dienste van haer Hoog Moogende, noch ionghman, den welken bekende met hand, halm ende monde, gecedeert en overgedraegen te hebben, aen en ten behoeve van den ook Erentfesten Mr. Johannes FRANSEN, in eersten eestoel sittende met de eerbaere Sibilla ZEGELS, seeker stuk ackerlands groot ontrent 250 kleine roeden gelegen in het Crutzer velt, (belast met thiende en schatt) reyg. een lange sijde den voorn. FRANSEN, d'ander Johan DOUVEN, een voor-hoof Coert BOST, sulx om ende voor de somma van 65½ pattacons, en daer en boven is hier inne bedongen ende te niette gedaen den meester loon van soodanige wonden, die den voors. FRANSEN tot nu toe, aen gemelte MOONEN heeft ge-cureert, van welke voors. cooppeningen de voorn. Compt ten volle bekent ver-geneught ende betaelt te sijn, lijcoop lentelyck, godshelder een halven schellingh. (L.v.O. 2030 blz. 223)

Op 10 December 1733 verkoopt „Anthoin QUAEDTVLIGH × Maria LINDEN (deze Anthoin QUAEDTVLIGH is een kleinzoon van Anthonis QUAEDTVLIEGH × Agnes MOENEN, die genoemd wordt in het hiervoren aangehaalde testament van Servaes MOENEN van 20 Maart 1684) aan Leonard PENNERS × Sophia LINDEMANS 'n bouwplaezte met derselver coolhoff, stallinge en weijde daer achter gelegen, gen. AEN HET CRUTZ, reijgenooten eene sijde Leon. MERCKELBACH, andere sijde Claes CUIJPERS, een hoofd de straat, 't ander Hend. RITZEN", groot 133 kleine roeden met nog diverse perceelen wei- en ackerland eveneens onder Heerlen gelegen. Totale oppervlakte 627½ kleine roeden. Koopsom f 1083. (L.v.O. 2037 blz. 56)

15 October 1738 verkoopt „de Eers. Hubertus SCHEEPERS × Anna ROSS aan Joes ZOGLE × Barbara UBAGHS, s'n deel van het huis, hof en stallen, hem toegevallen als lot no. 2 op 27 September 1735, welk huis genoemd wordt HET CRUIJS en gelegen is OP DE WEEGSCHEIJT binnen den Dorpe Heerlen". Het verkochte gedeelte omvatte o.m. „de halve kelder, de zijde van den misthof inwaerts gedeelte en de straatpoorte, beneffens de geheele stallingen, te saemen groot thien roeden". Koopsom 360 guldens ligt brabants Maestrichter cours, Godsheller 5 stuivers, licop lendligh. Op het verkochte staat 'n hypotheek groot 50 specie Rijxdaelders ten behoeve van de Hr. Theodore DAUTZENBERG greffier der Ceur Colsche Mankaemere tot Heerle, welke hypotheek door de koper wordt overgenomen en dus in mindering komt op de koopsom. (L.v.O. 2037 blz. 434)

Uit deze beschrijving blijkt, dat zich aan de straatzijde een inrijpoort bevond, die echter einde van de vorige eeuw niet meer aanwezig was. In de vroegste tijd moet dit huis dus vermoedelijk een boerderij zijn geweest.

Bij akte van 18 Mei 1757 verkocht Petrus Casparus DAUTZENBERGH in tweede huwelijk met Maria Margaretha ROSS aan Theodorus DAUTZENBERG, griffier der Ceur Ceulche Mankamer alhier × Maria Margareta DESCHAMPS een huis (Op het Kerkhof) voor de som van 1220 gulden „uyt welke coopenningen zullen geredimeert en afgelegd worden 500 guldens ligt, en aan verloope interesse van dien 320 guldens ligt, uytmaekende eene gecombineerde somma van 820 guldens licht, welck capitael hij Heer acceptant tot laste der transportante goederen hadde geaffecteert, te weeten dat de erfgenaamen wijlen Nicolaas ROSS ende Ida QUADVLIEG, bij scheidende en deijlinge hebben op sig genomen en te verantwoorden, mits sij daarvoor hebben aangenomen 't huys en hof genaamt IN GEN CRUIJS gelegen OP DE WEEGSCHEIJT, welck capitaal is aftecoomende van Angenes MOONEN, ende 't welke alhier meede word geannuleert en gemortificeert, de meerrest der coopenninge ad 400 gls ligt, bekent hij transportant beneffens den godsheller in Aker cours ontfangen te hebben". (L.v.O. 2041 blz. 70)

Blijkens extract uyt de rolle der hoofbank Heerle van 26 April 1762 werd ten verzoeke van Mevrouw VAN SLIJPE, sommante, tegens Peter Caspar DAUTZENBERG, gesommeerde, gerechtelijk verkocht : „huys schuyr stallinge met de weyde daar agter gelegen OP DE WEGSCHEYD genaemt HET CRUYTSE reygen. een zijde den gemeenen weg, d'andere eerfgen. Leonard PENNERS, een hooft het Gatsken, 't ander hooft Leon. MERCKELBAG in massa ingesett door de proclamante ad vier hondert glds bbants maestr. cours en verbleven aen Fred. SCHEPERS ad vier hondert tachtig gls. en terwijl den incooper de voors. coopprijs ad vier hondert tachtig glds. maestr. cours op heden ter griffie reelijk heeft overgetelt en geconsignert soo consentert ad realisandum met constitutie ut moris". (L.v.O. 2043 blz. 486)

Op 27 April 1764 verkoopt „de Eers. Frederik SCHEEPERS × de Eerb. Maria MERCKELBAG inwoonder alhier aan de Eers. Reynier SENDEN × Cath. HAAN inwoonder tot Welten Huis, hof, schuur, stallen, mesthof en weide genaemt HET CRUYTZ gelegen alhier OP DE WEGSCHEYD, alleen belast met schatt, reygenooten eene lange zijde den weg, andere zijde Winandus MERCKELBAG, een hooft Leonard MERCKELBAG, ander hooft het Gatsken zoals ingekocht op gerechtel. verkoop. Koopsom voor huis, weide en 50 kleine roeden land OP HET LAAN : 944 gld 5 stuivers. in Croonstucken ieder ad 10 schellingen. Godsheller 5 stuivers, licop lentlich. Contant betaald 24 gld. 5 st. Het restant der koopsom ad 920 gld moet per 1 October 1764 worden voldaan en daarom blijft het verkochte zolang hiervoor hypotheecair verbonden. (L.v.O. 2044 blz. 160)

22 Januari 1765 verclaert LEONARD MERKELBAG, oom en sig stellende als voormunder van HUBERTUS SCHEEPERS soone van FREDERICQ SCHEEPERS × ANNA MARIA MERKELBAG, te requireeren den Notaris J. B. VAN COTZHUIJZEN omme naemens den voorsz. HUBERTUS SCHEEPERS sig in debita forma te vervoegen aan de persoon van RENIER SENDEN, en aan denselven te presenteeren in blinkende geld de cooppeningen van secker huijs genoemt HET CRUIJS, bij desselvs vaeder aan SENDEN verkogt. RENIER SENDEN verklaarde : „ik moet hier mede content sijn, een kind is naeder als een vreemde, als ik mijn geld hebbe moet ik afstaan van het goed”. Min. Nots. J. B. VAN COTZHUIJZEN.

Op 4 Februari 1765 compareerde ten overstaan van de Heeren PELT, VAN COTZHUIJZEN en WINTGENS respect. scheepenen en secretaris der Vrijheid ende Hooftbanke Heerle den eers. Frederik SCHEEPERS in huwelijk met d'Eerbaere Anna Maria MERKELBAGH alhier in deesen dorpe woonagtig den welken verklaarde ende te kennen gaff hoe dat sijnen soon Hubertus SCHEEPERS hadde getraheert (teruggenomen) secker huys en weijde genoemt HET CRUIJTS, mitsgaders een stuk Landt gelegen OP HET LAAN, door hem verkogt aan Reynier SENDEN in dato den 27 April 1764. En hij comparant sig als nu wederom aengesogt vindend van dito SENDEN, om 't selve Erve aen hem voor eene meerdere somme over te laeten, dienvolgens verklaarde als vader tot nutte van sijnen soon voormeld, het getraheert huys, weijde en stuk akkerlands breeder bij voorm. coopacte gementioneert te hebben verkogt, gecedeert ende overgedragen aen ende in behoeve van voorm. Reynier SENDEN in huwelijk met Catharine HAAN alhier present en acceptant, sulcks omme en voor eene geheele somme van twaalf hondert guldens Maestr. cours, Godsheller thien stuyvers, Licop lentlich, van alwelke cooppeningen met alle aencleeven van dien den verkoper qqa bekend vergenoegt ende voldaan te weesen, dienvolgens dacover vollig quiteert, neemende hij copere den schatt waarmede de voormelde gecedeerde goederen beswaert, tot sijn laste. En is verders geconditioneert dat alle Reparationen die den koper aen 't huijs t'CRUIJTS sal aenwenden terwijl (hetselve seer entransponeert is) in cas van naestinge aen den copere voor af sall moeten worden gebonificeert, sprekende hij verkoopers voor eene goede cessie en transport onder verband ad realisandum met constitutie ut moris. (L.v.O. 2044 blz. 319)

Het huis was blijkbaar zeer bouwvallig. Om deze reden werd in de koopakte nadrukkelijk bepaald, dat ingeval tot naasting zou worden overgegaan, de kosten van de herstelwerkzaamheden, die de koper vermoedelijk voornemens was te laten verrichten, moesten worden vergoed.

In de vorengenoemde legger van 1779 komt de volgende beschrijving van het huis voor :

fol. 38. Reijner SENDEN, eigenaar. 133 kleine roeden Bouplaets, mesthoff en klein koolhofken, met de huijsweijde, gelegen alhier OP DE WEEGSCHEIJT, reygenooten eene lange seijde Gerardus PENNERS, de ander de gemeene straet, een hoofd den aenbrenger, het andere hooft het Gatsken. Gecogt van Frederik SCHEEPERS.

Reijner Senden nam op 7 Juni 1788 een hypotheek groot f 1100 o.a. op zijn huis OP DE WEEGSCHEIJT groot 133 kleine roeden en de daaraan grenzende weide groot 140 kleine roeden. Dit kapitaal werd verstrekt door het Broederschap der Capellaenen van St. Servaaskerke te Maastricht tegen 4% rente 's jaars en diende tot betaling van een door Senden gekocht stuk land. (L.v.O. 2055 blz. 37)

Reijner Senden overleed 12 April 1795.

Volgens de lijst van de bevolking, opgemaakt in 1796, waarvan een fotocopie in het gemeentearchief berust, werd het huis destijds bewoond door Leonard SENDEN, timmerman, gehuwd met Maria Catharina SOVELE en Jan LAMMERETS, werkman, oud 72 jaar met zijn zoon Frans, oud 35 jaar.

De in 1823 gehouden registratie (oud archief gemeente Heerlen) vermeldt als bewoners de hiervoren genoemde Leonard SENDEN, akkersman, geboren 4 Juni 1762 te Heerlen, gehuwd met Maria Catharina SOGELÉ, oud 61 jaar en hun nicht Maria Elisabeth HEUTS, oud 12 jaar, zomede de volgende gezinnen :

Frans Willem LAMMERETS, landbouwer, geboren 7 April 1759 te Heerlen, × Adelheid HAAMBEUKERS, oud 60 jaar, geboren te Simpelveld en hun kinderen Frans Willem, oud 30 jaar en Maria Anna, oud 23 jaar;

Johan Leonard LAMMERETS, kleermaker, weduwnaar, geboren 10 Mei 1771 te Heerlen en zijn kinderen Maria Barbara, oud 17 jaar, Maria Catharina en Lambert.

Volgens de tegenwoordige kadastrale omschrijving, waarin als plaatselijke benaming IJZEREN KRUIS wordt vermeld, was omstreeks 1840 het hoekhuis en het huis aan de Coriovallumstraat eigendom van Jan Leonard LAMMERETS, van beroep kleermaker.

In 1860 of daaromtrent kwam het hoekhuis met tuin bij deling in bezit van Mathias LAMMERETS, kleermaker, geboren te Heerlen, 12 Mei 1797 × Johanna Catharina RUMKENS, geboren te Nieuwenhagen, 26 December 1820.

Omtrent 1878 werd dit huis met tuin eigendom van Mathijs Joseph SAMSON, nagelsmid van beroep.

In 1882 of daaromtrent werd het huis met tuin aangekocht door Jan Mathijs JANSSEN × Hubertina VROOMEN.

In 1930 was het huis met erf eigendom van Anna Maria JANSSEN × Jan Hubert BINDELS.

Deze deed het over aan Hubert JANSSEN × Anna Elisabeth JONGEN. Omstreeks 1940 werd het pand aangekocht door de gemeente Heerlen.

Het overige deel van het pand aan de zijde van de Kruisstraat was vóór 1840 eigendom van Mathijs Jozef GOEBELS, kopzetter geboren te Bocholtz × Anna Katharina ROSENSTEIN.

Omstreeks 1863 ging dit huis in eigendom over aan Joseph GOEBELS, eveneens kopzetter van beroep.

Het beroep van kopzetter wordt tegenwoordig niet meer uitgeoefend; het bestond in het aderlaten door middel van z.g. koppen of met warme lucht gevulde glaasjes, die bij afkoeling het bloed uit de geopende ader opzogen.

In 1869 of daaromtrent kwam dit pand in bezit van Jan Lambert PENDERS, huisschilder.

Omstreeks 1875 verkocht PENDERS het huis aan Jacob KUKKELKORN × Maria Catharina JAEX.

In 1897 werd Felix BLOEMGARTEN × Emma HORN eigenaar van het huis, dat hij tot lompenpakhuis en bergplaats voor oude metalen en beenderen inrichtte.

In de laatste oorlog kwam het huis, als zijnde Joods bezit, in handen van de makelaar CORNIPS, die het wederom overdeed aan Evert Gerrit ZWEERS × Bertha SCHULZ, mijnbeambte, wonende te Terwinselen.

In 1947 kwam bij beslissing van de Raad van Rechtsherstel het pand wederom in bezit van de erfgenamen BLOEMGARTEN, die het aan de gemeente HEERLEN hebben verkocht.

Het in Juli 1952 gesloopte gedeelte van het pand aan de zijde van de Coriovallumstraat viel omstreeks 1861 bij deling toe aan Lambert LAMMERETZ, schrijnwerker. Het was toen bewoond door Jan Willem LAMMERETZ, landbouwer, geboren te Heerlen, 8 September 1794 × Anna Maria QUAEDVLIEG, geboren te Heerlen, 15 November 1802.

Omstreeks 1880 werd dit gedeelte aangekocht door Hub. JAEGER × Maria Ida KOOKEN.

De laatste eigenaar Hendrik MEERTENS × Elisa JAEGER heeft het huis in 1952 verkocht aan de gemeente HEERLEN, waarna, zoals gezegd, slooping van het laatste nog overeindstaande gedeelte plaats had.

W. LINDELAUF
JO HORST

AARDBEVING 'TE HEERLEN.

Ter aanvulling van een desbetreffend bericht in het boekje „Overzicht van de tusschen 600 en 1940 in Zuid-Limburg en omgeving waargenomen aarbevingen”, etc. door F. H. van Rummelen, moge hier het volgende worden vermeld :

3 December 1828 :

„Den 3 December j.l. des avonds omtrent een kwartier vóór 7 uren is alhier een hevige schok van aardbeving bespeurd geworden, welke wel 2 à 3 sekonden geduurd, en aan eenige huizen eene hevige schudding veroorzaakt heeft, zonder echter eenige beschadiging daaraan toegebracht te hebben.” (Register, bestemd tot het aantekenen van alle gepleegde of beproefde misdaden en buitengewone voorvallen in de Gemeente van Heerlen, Gemeentearchief alhier.)

Uit het bovengenoemde overzicht (blz. 80) blijkt dat deze aardbeving destijds ook werd waargenomen in België, Lotharingen, te Bonn en Remagen aan de Rijn, te Dusseldorf, Aken, Burtscheid, Spa, Maastricht en andere plaatsen.

JO HORST

historische chroniek

DE ST. ANNAKERK TE HEERLEN-ZUID.

Met de plechtige opening van het nieuwe kerkgebouw, toegewijd aan de H. Moeder Anna, de patrones der moeders en der mijnwerkers, op Zondagvoormiddag 26 Juli, wordt de kerkelijk-godsdiensige geschiedenis van het dekenaat Heerlen met twee nieuwe merkwaardige feiten verrijkt. Vooreerst noteren we, dat aan de eerbiedwaardige kroon van de hoofdparochiale kerk van St. Pancratius een nieuwe parel wordt toegevoegd in de vorm van het kerkgebouw der H. Moeder Anna. Onder het dekenale bestuur ressorteren, voor zover deze parochies op Heerlens gebied gelegen zijn, niet minder dan vijftien pastoraten cq. rectoraten n.l. : de St. Martinus te Welten, die met St. Pancratius een wedloop kan aangaan om de ancienniteit, 11e eeuw; St. Cornelius - Heerlerheide, 1836—1839; H.H. Martelaren van Gorcum, Sittarderweg, 1911; St. Jozef te Heerlerbaan, 1917; O.L. Vrouw van Lourdes, Molenberg, 1919; H. Hart, Meezenbroek, 1923; H. Franciscus v. Assisië, Laanderstraat, 1923; Christus Koning, Anjelierstraat (Nieuw-Einde), 1927; St. Anthonius, Vrankstraat, 1929; St. Gerardus, Heksenberg, 1937; H. Moeder Anna, 1939; ten slotte werden in 1952 opgericht de parochies van de H. Drievuldigheid (Schaesbergerveld), van de H. Geest (Meezenbroek) en van O.L. Vrouw van de H. Rozenkrans, Treebeek.

Een tweede gezichtspunt, dat vermelding verdient, is het feit, dat in de nieuwe St. Annakerk een devotie tot nieuwe bloei komt, die sinds eeuwen in de St. Pancratiuskerk heeft bestaan en hoogstwaarschijnlijk t.g.v. de ingebruikname onzer hoofdparochiale kerk door de Protestanten rond 1660 de levensadem is afgesneden geworden. Wij moeten er ons wel van bewust zijn, dat tijdens de 15e eeuw de Moeder van O.L. Vrouw een bijzondere verering genoot in vele landen van West-Europa, speciaal ook onder de mijnwerkers. Te Heerlen bevond zich aan de Evangelie-zijde in de St. Pancratiuskerk een altaar, waarop een beeld stond van de H. Moeder Anna. De eredienst van dit altaar werd in het bijzonder verzorgd door de *Broederschap* van St. Anna, die het geldelijk beheer voerde over vele inkomsten, waarmee de bewoners van het historisch Heerlener land de bediening van dit altaar en zijn hiertoe aangestelde priester financierde. Uit de archieven blijkt, dat het Generaliteitsbestuur op deze inkomsten beslag legde.

Het stemt dan ook tot verheugenis, dat een oude traditie in onze plaatselijke heiligen-verering met de opening dezer nieuwe kerk te Heerlen opnieuw wordt opgevat en voortgezet. Voor geïnteresseerden is over de historische zijde van de Moeder Anna-verering een brochure verkrijgbaar op de Pastorie, Vlotstraat.

L. VAN HOMMERICH.